

RUSYA VE KIRGIZİSTAN: ASİMETRİK İLİŞKİLERİN SÜREKLİLİĞİ

Elnur SOLTAN*

Starting from the last days of the USSR until mid 90's, Russian Federation's reform initiative made it distance itself from the Kyrgyz Republic. Yet with the failure of the reform process and the perceived humiliation by the West, Russia turned back, to the old and well known system of states now dubbed as the "near abroad", including Kyrgyzstan. The main feature of the two states's relations is the dependence of the Kyrgyz Republic on Russia as an outside power, in view of the combined force of internal and external threats, and the great assymetry of this dependency. That is why Russia has been able to hold initiative in relations with Kyrgyzstan from the beginning, as a state of special geopolitical significance in the troubled Central Asia. Opportunities and threats stemming from the Caspian Basin, Islam's and China's rise, make Russia willing to utilize its instruments of power vis-a-vis thus-friendly Kyrgyzstan located in the middle of the region. These reasons originating from geopolitics and geoeconomics seem to tide Biskek and Moscow for years to come, despite recent developments in Afghanistan and Russia's diminished economic and military capabilities.

Rusya-Kırgızistan ilişkilerinin en belirgin özelliği, iki ülkenin birbirine güvenlik alanındaki bağımlılığı ve genel anlamda Kırgızistan aleyhindeki asimetrik durumdur.¹ Orta Asya'daki uyuşturucu, göçmenler, aşırıçılık sorunları, İslâm faktörü ve yükselen Çin, özel jeopolitik ve jeokültürel konumdaki Kırgızistan'ı Rusya için güvensiz Orta Asya'da değerli kılmaktadır. İç ve dış sorunlarla çevrili Bişkek de, dış güçlerin müdahalesine açık duruma gelirken, yapısal nedenlerle tercihini Moskova'dan yana kullanmak durumunda kalmaktadır. Güvenlik alanında karşılıklı bağımlılık söz konusu olsa da bundan kastedilen eşit ilişkilerinden ziyade, her iki ülkenin aynı tür tehdit algılamasıyla karşı karşıya olduğudur. Bu tehdidin maddî olarak ortadan kaldırılması veya kontrol altında tutulması söz konusuysen ise, Rusya'nın katkısı Kırgızistan'ın katkısıyla kıyaslanamayacak kadar büyüktür. İki ülkenin

* ASAM, Rusya-Ukrayna Araştırmaları Masası, Asistan.

¹ 1991'den itibaren ülkenin resmî adının Kırgız Cumhuriyeti olmasına rağmen, Kırgızistan adı da yaygın olarak kullanılmaktadır.

Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgızistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 177-204.

ekonomik ilişkileri ise güvenlik alanındaki az da olsa karşılıklı bağımlılık boyutundan tamamen mahrum bulunmaktadır. Rus ekonomisinde Kırgızistan'ın payının ihmal edilebilir düzeylerde olmasına rağmen, Kırgızistan için Rusya'yla ekonomik ilişkiler hayatidir. Kırgızistan'da genel etkinliğini (özel olarak da güvenlik alanında) sürdürmek için ekonomik aracın yararını anlayan Rusya dikkate alındığında, bu durum da geleneksel bağımlılık ilişkilerinin süreceğine işaret etmektedir.

Moskova'nın, Orta Asya'da güvenlik tehditleri üzerine kurulu varlığını uzun vadede sürdüremeyeceği ve bölgedeki başatlığının devamı için ekonomik kalkınmasının şart olduğu iddia edilmektedir. Ama, Rusya'nın mutlak başarısızlık ihtimalini görmezden gelirse, hem güvenlik hem de ekonomi alanında, Rusya'ya bağımlılığının boyutları ve olası süresi bakımından, Kırgızistan Orta Asya ülkeleri arasında ilk yerlerden birini (Kazakistan'la beraber) tutmaya devam edecektir.

Rusya'nın eski SSCB devletleri arasında yakın ilişkiler kurduğu veya kurması gereken ülkelerden bahsedilirken, Kırgızistan'ın adı Beyaz Rusya'dan sonra ikinci en yakın grupta geçmektedir. Gruplar içinde anılmasına ve özel kimlik kazanamamasına rağmen, Kırgızistan "stratejik müttefik ve partner"² olarak Kazakistan'la beraber diğer grup üyelerinin üstünde yer almaktadır.³ Boris Yeltsin, Rusya'nın kendi sorunlarına yoğunlaşmaya başladığı 1991'de bile, Rusya Devlet Başkanı seçilince ilk resmi ziyaretini Kırgızistan'a yapmıştır. Bu dönemde Rusya-Orta Asya ilişkilerinde oluşan belirsizlik Putin'in bölgeye gerçekleştirdiği ziyaretle ısınma sinyalleri vermekteyken de, Rusya'ya ilk yönelen devletin aynı Kırgızistan olduğu belirtilmekteydi.⁴ 1990'lardan günümüze Rusya ve Kırgız Cumhuriyeti arasında, 200'den fazla (bölgesel dâhil) iş birliği belgesi imzalanmıştır.⁵ Bunlardan en önemlileri 1992 tarihli Kolektif Güvenlik Antlaşması (KGA) ve 1996'da imzalanan ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) götüren "Ekonomik ve İnsânî Alanlarda Entegrasyonu Derinleştirme" anlaşmasıdır.

Kırgızistan'ın Rusya'ya bağımlılığı

Rusya'nın bölgesel süper güç, "yakın çevre"nin bir tür tek kutuplu mini-dünya olması ve bu anlamda tüm Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya

² Lidiya İmanaliyeva, "Osnovnie İtogi Demokratiçeskih Reform i Vneşney Politiki Kırgızistana Za Godi Nezavisimosti", *Tsentralnaya Aziya i Kafkaz*, No. 18, 2001.

³ Georgiy Rudov, "Rossiya i Kırgızstan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy", *Tsentralnaya Aziya i Kafkaz*, No. 16, 2001.

⁴ "V Kırgızii Naçalas Dobrovolnaya Russifikatsiya", *SMLru*, 26 Mayıs 2000.

⁵ Georgiy Rudov, "Rossiya i Kırgızstan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy".

.....
**Rusya'nın bölgesel
 süper güç, "yakın
 çevre"nin bir tür tek
 kutuplu mini-dünya
 olması ve bu anlamda
 tüm Orta Asya ülkelerinin
 Rusya'ya asimetrik
 bir şekilde bağlılığı,
 Moskova'nın ikili
 ilişkilerde inisiyatifi
 elinde bulundurmasına
 neden olmaktadır.**
 .....

asimetrik bir şekilde bağlılığı, Moskova'nın ikili ilişkilerde inisiyatifi elinde bulundurmasına neden olmaktadır. Bu açıdan Kırgızistan (Tacikistan'la beraber) en olumsuz konumda bulunmaktadır. Türkmenistan ve Kazakistan büyük enerji kaynakları, yine Kazakistan ve Özbekistan yoğun nüfusları, ekonomi ve güvenlik alanlarında göreceli olarak daha iyi durumları itibarıyla, uzun vadede Rusya'ya karşı bir ölçüde bağımsız politika geliştirebileceklerse de, aynı şeyler beş milyon nüfuslu ve

doğal kaynaklar açısından çok fakir Kırgızistan için geçerli değildir. Öte yandan, Rusya'yla iş birliği eksikliğinin Kırgızistan'a daha fazla zarar vermesinin yanında, aynı iş birliği araçları cezalandırma amacıyla kullanıldığında da, Bişkek Moskova'yla kıyaslanamayacak boyutlarda kayıplara uğramaktadır.

Yüzölçümü (198.500 km²) ve nüfusu (4.800.000) bakımından Orta Asya'nın en küçük devletlerinden olan Kırgızistan, komşularının her biriyle ortalama 1.000 km. uzunlukta sınıra sahiptir. % 95'i dağlarla kaplı ülke hem tarım ve ulaşım, hem de sınırlarını koruma açısından ciddi sorunlarla başetmek zorundadır. Doğal kaynakların eksikliğinin⁶ de pekiştirdiği zayıf ekonomisi, etnik, bölgesel ve kültürel açıdan parçalanmış toplumsal yapısı ve bölgesel istikrarsızlık merkezlerinin yanı başındaki konumu, Kırgızistan'ın sorunlarını çözmede zorlanmasına ve dış müdahalelere açık duruma gelmesine neden olmaktadır.

Örneğin, 1999 ve 2000 yıllarında Tacikistan'dan Özbekistan'a geçmeye çalışan silâhlı Özbek muhalif güçler, sınırları titizlikle korunan ve Orta Asya'nın askerî açıdan en güçlü devleti Özbekistan'a girmek için Kırgızistan arazisini kullanmış ve kendi güçleriyle bu baskıları püskürtmeyen Bişkek'i başka devletlerin (Rusya ve Özbekistan) yardımına başvurmak zorunda bırakmıştı.

Aynı şeyler uyuşturucu kaçakçılığı konusunda da geçerlidir. İran'ın 1980'lerde uyuşturucuya karşı açtığı savaştan sonra taşımacılık

⁶ Enerji ihtiyaçları dolayısıyla Kırgızistan'ın komşu ülkelere aşırı bağımlılığı söz konusudur. Bkz: Melis Omarov ve Nur Omarov, "Problemi Natsionalnoy Bezopasnosti Kirgizistana na Sovremennom Etape Yego Razvitiya", *Tsentrlnaya Aziya i Kafkaz*, No. 4, 1999.

açısından özel önem kazanan Kırgızistan, üretim alanında da Burma ve Tayland'ı geride bırakmış bulunmaktadır.⁷ Yeteri ölçüde mücadele edilmezse, ülke yönetimi üzerinde önemli etkinlik kazanmasından korkulan uyuşturucu mafyalarıyla başetme konusunda Kırgızistan'ın kendi imkânları kesinlikle yetersiz kalmaktadır.

Öte yandan, doğal zenginliklerden mahrum olmasına rağmen, ülke bölgenin demokrasi zengini olarak değerlendiriliyorsa da, mevcut yönetim, coğrafya ve tarihten miras kalmış iç bölünmüşlüğü daha da derinleştirmektedir. Bölgesel açıdan göreceli olarak daha iyi durumda bulunmak ülkede demokrasinin mevcut olduğu anlamına gelmemektedir.⁸ Ulaşım ve iletişim eksikliğinin farklı toplumsal içerik ve gelişim süreçlerine neden olduğu kuzey ve güney bölgeleri arasındaki çeşitlilik sorunlara neden olmaktadır. Aslında, SSCB'den sonra, komünistler ve demokratlar arasındaki çatışmadan başta Askar Akayev olmakla demokratların galip çıktığı görüşünün aksine, asıl sorun, az gelişmiş, etnik Kırgız milliyetçiliğinin ve İslâm inancının kök saldığı, köylü güneylilerle, gelişmiş, Ruslaşmış, ateist ve şehirli kuzeyliler arasındaydı.⁹ İktidara geldikten sonra kendi kuzeyli klânını kayıran Akayev'in politikaları, toplumsal barışı engellemekte, gerginliğe neden olmakta ve böylece, ülkeyi dış rejim destekçilerinin müdahalesine açık duruma sokmaktadır.

Tüm bu durumlarda, Kırgız Cumhuriyeti'nin yardımına başvuracağı veya bu ülkeyi etkileyecek konumda bulunan devletler, Çin, Özbekistan ve Rusya olmaktadır. Ama bu ülkeler arasında, ortak çıkarlar ve kültürel bağlar eski ekonomi ve güvenlik kurumlarıyla birleşerek, Rusya'yı Kırgızistan'ın ilk tercihi yapmakta ve Bişkek de bu durumdan memnun gözükmektedir. İleride de ele alınacağı gibi, Kırgızistan'ın Rusya'ya asimetrik bağımlılığının özel öneme sahip olduğu bu ilişkinin yapısal özellikleri, 11 Eylül'le başlayan yeni gelişmeler ışığında bile fazla değişmeden sürecektir.

Rusya Dış Politikasında Kırgızistan'ın Yeri

Rusya-Kırgızistan ilişkilerini özgün bir çerçeveye oturtmak zordur. Bağımsız Devletler Topluluğu bünyesindeki geniş çerçeveli ilişkilerin

⁷ Tamara Makarenko, "Kyrgyzstan and the Global Narcotics Trade", *Eurasianet*, 12 Ağustos 1999.

⁸ Akhmadjan Saipjanov, "Kyrgyz Voters Approach Election with Low Expectations", *Eurasianet*, 27 Ekim 2000; Bkz: Rajan Menon, "After Empire: Russia and the Southern "Near Abroad", Michael Mandelbaum, (der.), *The New Russian Foreign Policy*, ABD, Council of Foreign Relations, 1998.

⁹ Bu fay hattı eskiden güneyli köylüler ve kuzeyli aristokratlar arasındaydı ve SSCB'nin kuruluş yıllarında, güneyli "proletarya" ve kuzeyli "burjuvazi" arasındaki mücadelenin birinciler tarafından "kazanılmasıyla çözülmüştü." Bkz: Vladimir Khanin, "Kyrgyzstan: Ethnic Pluralism and Opolitical Conflicts", *Central Asia and the Caucasus*, No. 3, 2000.

verimsizliğini anlayan Rusya, son dönemlerde ikili ilişkilere her ne kadar önem vermeye başlamışsa da, dış politika konsepti açısından Kırgızistan'ı yerleştirebileceğimiz alan, eski SSCB mekânı veya Orta Asya'dır.

Rusya'da SSCB'nin son yıllarından itibaren başlayan siyasi ve ekonomik liberalleşme hedefi ve bunu besleyen yeni devlet ideolojisi, Moskova'nın eski birlik devletlerine mesafeli davranmasına neden olmaktadır. Bu devletleri varlıktan ziyade yük olarak algılamaya başlayan Rus siyasi eliti için Kırgızistan'ı da içeren Orta Asya, bu açıdan ilk sırada gelmekteydi. Öte yandan, Rusya'ya ekonomi ve güvenlik konularında asimetrik bir şekilde bağımlı olduğu düşünülen bu devletlerin, çaba sarf edilmeden bile Moskova'yı bırakamayacakları düşünülmekteydi; tüm yollar hâlen Moskova'ya götürmekteydi.¹⁰ Ama 1994'lere doğru reform hareketinin başarısızlığı ve bu reformlarla özdeşleşen Batı'ya küskünlük, Rusya'nın, "yeni"nin gerçekleşmediği ortamda, "eski"yi hatırlamasına ve "yakın çevre"¹¹ diye nitelermeye başladığı eski SSCB alanına dönmesine neden oluyordu.

Yaygın ve tarihsel çıkarımlar üzerine kurulu iddialar, Rusya'nın eski SSCB alanına dönüşünü, Batı'yla kısa süren ve gerçekleşmesi imkânsız balayı döneminden sonra, bu ülkenin eski genişleme ihtirasını önleyememesi olarak değerlendirmektedir. Bu tezin doğruluk ihtimali tamamen görmezden gelinemezse de, 1991'den sonraki Rus dış politikasının yakından incelenmesi ortaya daha farklı sonuçlar çıkarmaktadır. Aslında, gittikçe kötüleşen ekonomi ve iç politika sorunlarını yeni araçlarla değil çözmek, önleyemeyeceği endişesine kapılan Rusya'nın tanıdık mekanizmalara yönelerek en azından mola (*peredışka*) vermek ihtiyacı hissettiği görüşü görmezden gelinemez. 1994'lerden itibaren daha sert tutumlu ve neo-empyralist eğilimli bir Yeltsin söz konusu olsa da, Rus lider çoğu zaman beklentileri gerçekleşmeyen ve eski saygınlığını kaybettiği hissine kapılan halkın beslediği yeni siyasi oluşumlara tepki vermektedir. Hâkimiyetteki ilk yılında, yakın çevre söylemlerine verdiği ağırlıkla akıllarda kalan Putin'in de, iktidara aynı Yeltsin tarafından getirildiği unutulmamalıdır. Vladimir Putin'e göre, "Rusya Federasyonu için öncelikli yükümlülüklerden biri Rusya'nın çevresinde istikrarlı ve güvenli bir kuşak oluşturarak... güç ve kaynakların azamî olarak devletin sosyal-ekonomik yükümlülüklerine yoğunlaştırılmasına imkân tanıyacak şartların oluşturulmasıdır".¹²

¹⁰ Elnur Soltan, "Türkmenistan ve Rusya: "Gaz" Üzerinde Kurulan İlişkiler", *Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel*, Cilt 7 (2), Yaz 2001, s. 184.

¹¹ "Ob Utverjdenii Strategiçeskogo Kurasa Rossiyskoy Federatsii s Gosudarstvami-Uçastnikami SNG, Devlet Başkanlığı Karamamesi, No: 940, 14 Eylül 1995, *Segodnya*, 22 Eylül 1995, s. 9.

¹² Georgiy Rudov, "Rossiya i Kırgızstan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy".

Ama, nedeni ne olursa olsun, 1994'ten sonra Rusya'da tüm dış politika çevreleri arasında yakın çevrenin önceliği konusunda genel bir uzlaşma ortaya çıkmıştır.¹⁴ Rus dış politikasının belirsiz ve çok aktörlü yapısı, Moskova'nın Orta Asya'yı da içeren yakın çevreye yönelik tutumunu, çeşitli amaçların ve çıkarların beslediği karmaşık bir mekanizma hâline getirmektedir. Tarihsel ekonomi ve güvenlik alt yapısının söz konusu olduğu eski SSCB mekânını kullanarak mevcut ekonomik krizi çözmeye, "düşmanı ülke sınırlarından uzakta karşılama", eski bağların ve kurumsallaşmaların karşısı alınamaz ataleti ve nihayet dışarıda aşağılanan ve saygı görmeyen Rusya'nın daha tanıdık ve zayıf bir alana dönerek üstünlük duygusunu tatmin etmeye çalışması akla ilk gelen nedenlerdir. Eski küresel süper güç statüsüne dönmenin zorluğunu anlamakta olan Rusya, bunu bölgesel "süper güçlük"le ikame etme hesaplaması içindedir.

Moskova'ya yıllardır kenetlenmiş ve Fransa ile İngiltere'nin imparatorluk arazilerinden farklı olarak denizlerin ötesinde bulunmayan bu bölgedeki gelişmelerin Rusya'yı etkilememesi söz konusu olamaz. Malî yüküne ve kamuoyu baskılarına rağmen, Moskova'nın, düşman rejimlerin hâkimiyete gelmesi, diğer güçlerin bölgeye yerleşmesi, uyuşturucu, göçmenler ve siyasal İslâm korkularıyla Orta Asya'yı bırakması zordur. Tıpkı ABD'nin Orta ve Lâtin Amerika'daki kontrol rejimi gibi, Rusya da, iktidarda kimin bulunmasına ve devlet ideolojisine bağlı olmayarak, bu alanda etkinliğini sürdürmeye çalışacaktır. Yakın çevre görüşüyle Monroe Doktrini arasındaki söylemsel benzerlik objektif nedenlerle desteklenmektedir. Böylece, Orta Asya Cumhuriyetleri egemen devletler olarak kabul edilmekte, ama Rusya'nın hukukî olmasa da "jeostratejik" etki sınırları içinde algılanmaktadırlar.¹⁵

Moskova'nın Orta Asya'dan çekilmesi bir ölçüde söz konusu olsa da, bunun temel nedeni, 1990'ların başlarında olduğu gibi ideolojik değil, Rusya'nın gücünün ekonomik sınırlarından ve böylece yeni yükümlülük korkusundan kaynaklanmaktadır. Ama çekilmeden ziyade daha uygun bir argüman, Orta Asya'ya yönelik stratejinin belirsizliği ve bu belirsizliğin gelecekte Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatacağıdır.

Rusya, devlet geleneğine rağmen yeni bir devlettir ve yönü ile kimliğini belirleme aşamasını tamamlamış değildir. Devletten ziyade bir devletleşme süreci olan Rusya için Kırgızistan da, konumu ve önemi tam olarak belirlenmemiş bir obje niteliği taşımaktadır. İlginç olan Rus-

¹⁴ Bkz: Roger E. Kanet, Alexander V. Kozhemiakin (der.), *The Foreign Policy of Russian Federation*, İngiltere, Antony Rowe Ltd., 1997.

¹⁵ Rajan Menon, "After Empire: Russia and the Southern "Near Abroad".

.....
 : **Günümüzde, Moskova'nın**
 : **Orta Asya'daki varlığı,**
 : **bölgenin sunduğu**
 : **imkânlardan ziyade bu**
 : **alanın oluşturduğu**
 : **güvenlik risklerinin**
 : **Rusya'ya yayılmasının**
 : **önlenmesine yöneliktir**
 : **ve savunma karakterlidir.**
 : .....

ya'nın bu tür bir belirsizliğe tarihsel olarak alışık bulunmasıdır.¹⁶ Ama aynı durumun devamı her iki devlet için de zararlı olacaktır.¹⁷ Bunun yanında, Rusya'nın kendi politikalarına, Orta Asya devletlerini etki alanında tutmak için bazı kısıtlamalar getirmek istemesi ve bölgedeki sosyal, etnik ve siyasî süreçle ilgili yüzeysel görüşler, ülkenin Orta Asya'ya yönelik politikalarının başarı

şansını azaltmaktadır.¹⁸

Gelecekle ilgili tahminler bir tarafa, günümüzde Rusya'nın Orta Asya'da hayati çıkarlarının söz konusu olduğu ve etkinliğini sürdürmek için de elinde, Çarlık ve Sovyet döneminden kalma bazı araçların bulunduğu bir gerçektir. Bu araçlar: a) yeni devletlerin askerî açıdan Rusya'ya hemen hemen tam olarak bağımlılığı; b) çeşitli ticarî ve üretim bağları; c) iç politika istihbaratı ve yönetici elitle bağlar; d) azalmakta olsa da büyük Rus azınlık; e) Rusça'nın bölgedeki everensel niteliği ve Rus kültürünün etkisi şeklinde sıralanabilir.¹⁹ Aynı araçlar Rus-Kırgız ilişkileri açısından da geçerlidir.

İlişkilerin Güvenlik Boyutu

İki tarafın çıkarları güvenlik alanında özel bir şekilde örtüşmekte ve ülkeleri bir araya getirmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, Kırgızistan'ın karşı karşıya bulunduğu dış güvenlik sorunları ve bunu çözememenin yanında tehdidi artıracak boyutlardaki iç sorunlar veya zayıflık ülkeyi dış yardım arayışına itmektir. Ama paradoksal olarak, yardımına başvurulmuş güçler (Rusya, Çin, Özbekistan), en önemli dış tehditlerden birinin, yabancı ülkelerin başatlık arayışının subjeleri olmakta ve Kırgızistan'ı bunların arasında bir denge aramaya zorlamaktadır.

¹⁶ İrina D. Zviagelskaya, "Russia's Policy Options in Central Asia", Gennady Chufirin (der.), *Russia and Asia: The Emerging Security Agenda*, SIPRI, Oxford University Press, 1999, s. 123.

¹⁷ Vladimir Baranovskiy, "Russia and Asia: Challenges and Opportunities for National and International Security", s. 21. Bu belirsizliğin temel yansıma alanı ve kaynağı durumundaki, Rus siyasî eliti arasında sürmekte olan Batıcılar ve Avrasyacılar tartışmasının nasıl sonuçlanacağı bu açıdan önemli olacaktır.

¹⁸ İrina D. Zviagelskaya, "Russia's Policy Options in Central Asia", s. 130.

¹⁹ Vladimir Baranovskiy, "Russia and Asia: Challenges and Opportunities for National and International Security", ss. 17-18.

Aynı tür (özellikle İslâmla özdeşleştirilen) dış tehditler, coğrafi olarak daha uzakta bulunmasına rağmen, % 12 oranında ve radikalleşmekte olan Müslüman nüfusa sahip ve Çeçenistan'daki ayrılıkçılığı şiddet yöntemiyle bastırmaya çalışan Rusya için de geçerlidir. 1990'ların başlarında Rusya'nın Orta Asya'dan çekilmesi gerektiğini savunanlar bile, güvenlik konularında çekinceli davranmaktaydılar.²⁰ Bölgeyi koruyucu bir yastık olarak algılayan Rusya, eski sınır koruma mekanizmalarını yeni Rusya Federasyonu sınırlarında konuşlandıramazken, dış tehditleri teknik donanıma sahip ve deneyim kazanılmış eski SSCB sınırlarında karşılamaya çalışmaktadır. Rusya, ulaşım ve iletişimin fiziksel olarak engellendiği devasa arazisinde, milliyetçilik ve İslâmın etkisiyle dinamizm kazanan kültürel farklılıkların (Tataristan ve Başkurdistan gibi bölgelerinde), ülke bütünlüğüne tehdit oluşturduğunu düşünmektedir. 1997 tarihli Ulusal Güvenlik Doktrini, Kırgızistan'ı da içeren devletlerle ilişkileri geliştirmeyi, sonuç olarak "Rusya'nın kendi içindeki merkezkaç olgusunun durdurulması için en önemli faktör" olarak tanımlamaktadır.²¹

Aslında, Orta Asya, Rusya açısından iki önemli kısımdan oluşmaktadır. Bunun ilk ayağı Hazar Havzası çevresindeki enerji zengini devletlerse diğer ayağı, İslâm köktendinciliğine ve Çin'in genişleme olasılığına karşı yastık görevi oynayacak Orta Asya'nın batı kısmıdır. Kırgızistan daha çok ikinci gruba yerleştirilebilir. Ama uzun vadede, bölge ülkelerine Rusya'ya yönelik daha bağımsız politikalar izleme şansı tanıyabilecek Hazar enerji kaynaklarının sağlayacağı zenginlik ve bölgedeki Batı varlığı, Kırgızistan'ı da içine alabilir. Bu durumda, Kırgızistan işçi ihracıyla, enerji zengini Orta Doğu'daki Ürdün gibi bir konuma gelebilir. Bilindiği gibi bu tür gelişmeler özellikle enerji hatlarının güzergâhı konularının açıklığa kavuşması ve bunların Rusya'yı *by-pass* etmesi durumunda gerçekleşebilir. Bu anlamda Rusya'nın Orta Asya politikalarının Hazar boyutu dolaylı da olsa, Kırgızistan'ı etkilemektedir. Hazar kaynaklarının dış pazara çıkarılması projesinin bir ayağını oluşturan İpek Yolu konusunda Kırgızistan'ın hevesli davranması da aynı teze dayanılarak açıklanabilir.

İlk bakışta fazla belli olmasa da, Kırgızistan'ın çok özel bir jeopolitik konuma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Kazakistan, Rusya'nın güney kanadını tam olarak kapatsa da, aşağılara doğru, tarafsız Türkmenistan, güvenilmeyecek Tacikistan ve şimdilik kendisini dış tehditlere karşı korumada göreceli olarak güçlü konumdaki ve zaman zaman Rusya'nın

²⁰ İrina D. Zviagelskaya, "Russia's Policy Options in Central Asia", s. 133.

²¹ "Konsepsiya Natsyonalnoy Bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii", *Krasnaya Zvezda*, 27 Aralık 1997.

bölgesel dominantlığına meydan okuyacak kapasitedeki Özbekistan'ın varlığı dikkate alındığında, en önemli yer Kırgızistan tarafından işgal edilmektedir. Bu ülkenin Çin'le olan sınırı da işin içine katılınca Kırgızistan'ın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Kırgızistan, Orta Asya'yı güvenlik açısından batı ve doğu alanlarına ayıran başka bir bölgesel güvenlik anlayışının her ikisinde de yer almaktadır. Bu görüşe göre, batı kısmında temel sorun Afganistan kaynaklıyken, doğu kısmındaki tehdit algılaması Çin'e odaklanmaktadır.²² Rusya'nın bölgeyle ilgili tehdit hesaplamalarını 9 Temmuz 1998'de Rus, Kırgız ve Kazak subaylarının üç günlük kurmay tatbikatı iyi bir şekilde sembolize etmektedir. İki aşamalı tatbikatın ilk aşaması bir terör grubunun imhasını, diğeri ise işgalci bir devletin askerî güçlerinin geri püskürtülmesini öngörüyordu;²³ teröristlerin İslâmî köktendinciler diye tanımlanan grup, işgalci ülkenin ise Afganistan ve/veya Çin olduğu iddia edilebilir.

Kırgızistan'ın ordusunun ve güvenlik sisteminin ne kadar kötü durumda olduğu 1999 yılında Özbekistan İslâmî Hareketi'ne (ÖİH) ait 1.000 kadar savaşçının ülkeyi transit olarak kullanarak Özbekistan'a geçmeye çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev, 2000 yılında da tekrarlanan bu durumun kendileri için iyi bir ders olduğunu kabul etmektedir.²⁴ Ülke güçlerinin yetersizliği karşısında Bişkek, bu sorununu sadece, Rusya, Özbekistan ve Çin'in desteği sonucu çözmüş ve aslında geçici olarak ertelemişti; yapılan teröristlerin imhası değil sadece onları geldikleri yere, Tacikistan'a geri püskürtmekti. Kırgız lidere göre bu bile büyük başarıydı.²⁵ Bu sonucun esas nedeni, Kırgızistan güvenlik güçlerinin sınırlı imkânları olsa da, ÖİH'in, eğer kendilerine fazla engel olunursa Akayev rejimine cihad açabilecekleri tehdidinin de rol oynadığı söylenebilir.²⁶ Bu durum Kırgızistan'ın güvenlik kurumunun zayıflığının yanında, iş birliğine rağmen bölgesel istikrarsızlığın yapısal gücünü bir kere daha ortaya koymaktadır.

Rusya'yı asıl ilgilendiren, sorunun kaynaklarının ve olası yayılma alanının genişliğidir. Özbekistan çıkışlı olsa da, ÖİH'in Tacikistan'daki iç savaş sırasında bu ülkeye geçtiği ve güçlendiği bilinmektedir. Batı ülkelerinin resmî olarak yeni yeni kabul etmelerine rağmen, Kırgızistan

²² Batı: Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, ve Kırgızistan'ın bir kısmı; Doğu: Kazakistan, Rusya'nın ve Kırgızistan'ın bazı kısımları. Bkz: Leonid Ivasov, "Vozmojen li Voenno-Političeskiy Soyuz?", *Nezavisimaya Gazeta*, 18 Ekim 1994.

²³ *Lamestown Monitor*, Cilt 4 (133), 13 Temmuz 1998.

²⁴ Nick Megoran, "Remembering Batken: Militarism and Pop Concerts", *Eurasianet*, 21 Kasım 2000.

²⁵ Nurbek Omuraliyev ve Aynura Elebayeva, "Batkenskije Sobitiya v Kirgizstane".

²⁶ Nurbek Omuraliyev ve Aynura Elebayeva, "Batkenskije Sobitiya v Kirgizstane".

ve Rusya tüm bu gelişmelerin temel kaynağının, kökleri Orta Doğu'ya kadar uzanan Afganistan ve özellikle de "bir numaralı terörist" Üsâme bin Ladin olduğunu defalarca beyan etmişlerdir.²⁷ İslâm inancının güçlü olduğu Fergana Vadisi'ni hedefleyen bu saldırıların ilginç özelliği, bu girişimin, ilk hedef olan Özbekistan'la beraber, Kırgızistan ve Tacikistan'ın da devlet yapılarına darbe indireceğidir.²⁸ Kırgızistan'da (Tacikistan'daki gibi) hem etnik Özbekleri içeren, hem de Fergana Vadisi'nin devamı olan bölgelerin bulunması, ülkeye yönelik tehditleri bir transit alan olmanın ötesine taşımaktadır. İslâm, Kırgızistan'a 17. yüzyılda gelse de, özellikle güney bölgelerinin Hokand Hanlığı'nın etkisinde kalması buradaki Müslüman geleneklerin kuzeyden çok daha fazla yerleşmesiyle sonuçlanmıştır. Hukukî olarak aynı ülke sınırları içinde bulunmasına rağmen, Kırgızistan'ın güney bölgeleri kuzey kısmından farklı olarak, günümüzde de coğrafi ve kültürel açıdan aynı tür faktörlerin etki alanında bulunmaktadır.

İstikrarsızlığın en büyük nedenlerinden biri bölgedeki otoriter rejimlerin muhalefetin barışçı yollarla iktidar mücadelesini engellemesiye de, aşırıcılığın uluslararası boyutu ve Afganistan olgusunun bu oluşumları beslediği göz ardı edilemez. 11 Eylül'den sonra, Orta Asya'ya gelen en büyük değişim de Afganistan konusunda olacaktır. Peki bu durum ve bölgedeki Amerikan varlığı Rus-Kırgız ilişkilerini nasıl etkileyecektir?

ABD'nin bölgedeki varlığı 11 Eylül'den önce temel olarak Barış için İşbirliği programı çerçevesinde sürdürülmekteydi. 1996'dan itibaren başlatılan ve Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan arasında oluşturulan Orta Asya Taburu (CENTRASBAT) özellikle dikkate değer bir gelişmeydi. 1997'de, bu kurum çerçevesinde, ABD'den Kazakistan'a tarihin en büyük duraksız hava çıkarma hareketi gerçekleştirilmiş ve tatbikat Barış için İş Birliği değil de ABD Merkezî Komutanlığı (CENTCOM) tarafından organize edilmişti. ABD komutanlarının "dünyada ulaşamayacağımız devlet yoktur" diye gururla anımsadığı bu tür iş birlikleri,²⁹ Rusya'yı rahatsız etmekteydi.

Ama genel kanının aksine, bölgenin uzaklığı, göreceli önemsizliği ve çatışma alanlarının yoğunluğu başından beri, Rusya'nın burada jandarma rolünü üstlenmesine Batı ülkelerinin yeşil ışık yakmasına neden

²⁷ Kırgızistan'daki Hizb ut-Tahrir gibi daha ılımlı oluşumların da, hem amaçları hem de çıkış noktaları bakımından uluslararası niteliğe sahip olduğu bilinmektedir. Bkz: Simon Churchyard, "Opposition, Fundamentalism and Human Rights in Kyrgyzstan", *Eurasianet*, 1 Mayıs 2000.

²⁸ Maryam Arunova, "Rossiya i Gosudarstva Tsentralnoy Azii: Sotrudnichestvo v Sfere Bezopasnosti", *Tsentralnaya Aziya i Kafkaz*, No. 14, 2001.

²⁹ İrina D. Zviagelskaya, "Russia's Policy Options in Central Asia", s. 135.

.....
**Genel kanının aksine,
 bölgenin uzaklığı,
 göreceli önemsizliği ve
 çatışma alanlarının
 yoğunluğu başından beri,
 Rusya'nın burada
 jandarma rolünü
 üstlenmesine Batı
 ülkelerinin yeşil ışık
 yakmasına neden
 olmuştur.**
 .....

olmuştur. Kısıtlı kaynaklarıyla yeni maceralara sürüklenmek istemeyen ABD ve özellikle de AB ülkeleri, sadece Rusya'nın Çeçenistan ve Gürcistan'da aşırılıklara kaçmasıyla Moskova'ya karşı sert tavır takınmaya başlamıştı. 1992 yılında Tacikistan'a "istikrarı sağlamak için" müdahale eden Rusya, bunu kapalı ABD desteğiyle gerçekleştirmişti.³⁰ Hazar havzasındaki "büyük oyun"lara ve Batı'nın bölge ülkeleriyle güvenlik konularındaki iş birliğine gelince de, tüm söylemlere rağmen bu alanlarda

Rusya'nın ciddi bir şekilde dışlandığı iddialarını, günümüze kadar, destekleyecek önemli bir dönüm noktası söz konusu değildir.

11 Eylül'den sonra ABD'nin Afganistan'a saldırmasıyla ABD-Kırgızistan-Rusya ilişkilerinin nitelik açısından yeni bir aşamaya girmesine rağmen, bu durumun mevcut ilişkilerin temel yapısını değiştireceğini iddiası fazla gerçekçi olmamaktadır. Beklenmedik bir şekilde ABD'ye, uluslararası terörle mücadelede Orta Asya devletleriyle iş birliğinde yardım edeceğini belirten Putin, Kırgızistan'ın ABD başkanlığındaki anti-terör koalisyonuna katılmasını onaylamak durumunda kalmaktadır. Bişkek'in, ülke arazisine 30-40 kadar ABD savaş uçağını ve 4.000 kadar koalisyon askerini içerebilecek bir güç konuşlandırılmasını ön gören resmî karar³¹ (IMF aynı dönemde bu ülkeye 90 milyon Dolarlık kredi açmıştır)³² Rusya tarafından itirazla karşılanmamıştır. Kırgız Devlet Başkanı Akayev, kararın Kolektif Güvenlik Antlaşması'nın gerektirdiği gibi üye ülkelerle danışma sonucu alındığını belirtmektedir.³³

ABD'yle ilişkilerindeki genel ısınmaya daha çok dikkat eden Moskova'nın bu bağlamdaki gelişmelere itiraz etmemesi sürpriz değildir. Taliban'ı ve Üsâme Bin Ladin'i Orta Asya'dan Çeçenistan'a tüm sorunların neredeyse tek kaynağı olarak tanımlayan Rusya, eğer daha önce Afganistan'a saldırmadıysa bunun tek nedeni Kuzey Kafkasların absorbe ettiği askerî imkânlarının kısıtlı oluşuydu. Şimdi aynı şeyin

³⁰ Martha Brill Olcott, "Central Asia, Russia and the West", Gennady Chufrin (der.), *Russia and Asia: The Emerging...*, s. 137-138.

³¹ *ITAR-tass*, 8 Aralık 2001.

³² "Kyrgyzstan should Seek Rapprochement with West as Russia Loses Interest", *BBC*, 7 Aralık 2001.

³³ *Pravda*, 25 Eylül 2001.

Rusya'nın yerine ABD tarafından yapılması Putin'i memnun etmektedir. Bunun yanında ABD ile iş birliği karşılığında, Batı yardımıyla çöken ekonomisini ve Avrupa güvenlik kurumlarındaki yalıtılmışlık sorununu çözmeye çalışan Putin için ilişkilerin genel seyri daha önemlidir. Yine de Rusya'nın istediği ABD'nin Orta Asya'daki askerî ve politik varlığının kendisini dışlayacak boyutlarda olmamasıdır.

Washington'un bölgeyi kendisi için çok pahalı bir istikrarsızlık alanı hâline getirebilecek Moskova'yı tamamen görmezden geleceği de beklenemez ve açık denize çıkışı olmayan coğrafyada bu ülkenin "bölgesel süper güçlüğü"nü dikkate alacağı muhtemeldir. Afganistan sorunu bir ölçüde ekonomik dönüşüm ve askerî yaptırım arasında bir dengeyle çözülmeye çalışılacaksa, ABD'nin Rusya'ya ikinci boyutta önemli ayrıcalıklar tanıyacağı beklenebilir. Öte yandan, ABD için de Rusya'yla genel iş birliği çerçevesi şimdilik bölgesel hegemonya mücadelesinden daha çok önem taşımaktadır. Bişkek'in, arazisine koalisyon askerî konuşlandırma kararına karşı olmadıklarını belirten Rus yetkililer, ABD'nin amacının Rusya'yı dışlamak olmadığını bildiklerini ve ülkelerinin uluslararası arenada genel konumu iyileşmekteyken belirli bölgelerde bunun kötüleşmeyeceğini belirtmektedirler.³⁴

Böylece, büyük ihtimale ABD, Rusya'nın bölge devletleri için güvenlik alanındaki "son başvuru kaynağı" olmasının önüne geçmeyecektir. Bunun desteklenen bir Rusya tarafından üstlenilmesi hem ekonomik bakımdan, hem de Rusya'yı kazanma ve kontrol etme açısından önemlidir. Ama istikrarsızlık ve fakirliğin ne derecede ortadan kaldırılacağı Rusya'nın uzun vadede bölgedeki konumu açısından belirleyici olabilir. Eğer "son başvuru kaynağı" durumunu gerektiremeyecek kadar bir istikrar ortamı oluşursa, Rusya'nın önemi bölge devletleri tarafından Çin'e karşı denge unsuru olarak algılanmasıyla sınırlanacaktır. Ama, ABD'nin bölgeyi "temizleme" girişimlerine rağmen, tehdidi besleyen sosyal ve ekonomik dinamiklerin orta vadede imhası beklenemez; buradaki sorunun kaynakları yapısalıdır ve Afganistan'la sınırlı değildir. Orta Doğu kaynaklı din ideolojisi ihracı, ekonomik çıkmazla beraber devlet geleneğinin eksikliği ve geleneksel İslâmın genç milliyetçilik ideolojisiyle temel kimlik referansı olma yönündeki mücadelesinin devamıyla açıklanmalıdır. Böylece, sürekliliğin daha baskın olacağını varsayımı, Rusya'nın Kırgızistan için öneminin orta vadede fazla azalmayacağı sonucuna götürmektedir. Bölgedeki muhtemel değişime gelince, bu daha çok Rus-Amerikan iş birliği yönünde olacaktır. Bu olasılık da, Kırgızistan için Rusya'nın tekelci konumundan daha tercih

³⁴ ITAR -Tass, 14 Aralık 2001.

edilir bir durum olmasına rağmen, temelli değişimlere götürmekten uzak kalacaktır.

Bölgesel Güvenlik Kurumları

Çok farklı çıkarlara ve tehdit algılamalarına sahip ülkelerin bir araya geldiği karmaşık bir yapı olan BDT'nin güvenlik sorunları açısından da sınırlarını fark eden Rusya, çok geçmeden bölgesel ve ikili iş birliğinin önemini anlamış ve bu yönde gelişmeler kaydetmiştir. Rusya ve Kırgızistan arasında güvenlikle ilgili, (devletler, hükümetler ve kurumlar arası) 20 kadar anlaşma imzalanmıştır.³⁵ İki ülke arasındaki en önemli güvenlik ilişkileri bölgesel bazda yürütülmektedir.

Moskova'nın Bişkek'e 1999-2000 krizleri dönemini de içeren askeri desteği, Kolektif Güvenlik Antlaşması ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) çerçevesinde yürütülmektedir. 1992'de oluşturulmuş KGA birçok değişimden sonra, günümüzde Rusya, Beyaz Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ı içermektedir. Başından itibaren, bu kurumun odak noktasını Orta Asya eksenini oluşturmaktadır. Afganistan'da 1996 ve 1998 yıllarında durum kötüleştiğinde gerçekleşen siyasî danışmalar ve 1999-2000 yıllarındaki ortak girişimlerden de anlaşıldığı gibi, antlaşmanın mekanizmaları bugüne kadar gerçek anlamda sadece Orta Asya'ya boyutunda ve Kırgızistan'ı çok yakından ilgilendiren durumlarda harekete geçirilmiştir. Son dönemlerde de aynı yönelimin geçerli olduğu açıktır. Ekim 2000'de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te KGA'nın en yüksek organı olan Kolektif Güvenlik Konseyi toplantısı da Orta Asya'daki "istikrarsızlığa" yönelik olup üye ülkelerin acil müdahale gücünün oluşturulmasına katkıda bulunmasını öngörmekteydi.³⁶

1996'da temeli Şanghay Beşlisi olarak atılan ve 2001'de Özbekistan'ın katılmasının da etkisiyle ismi Şanghay İş Birliği Örgütü olarak değiştirilen kuruluş da bölgesel güvenlik yapılanmasının diğer önemli bir ögesidir. Başlangıçta, eski SSCB devletleri ve Çin arasındaki sınır sorunlarının çözümünü hedefleyen örgütün başkanı, onun faaliyet alanının geleneksel olmayan güvenlik konularını (uluslararası terör, köktendincilik, ayrılıkçılık) kapsayacak şekilde genişletilmesine ve "çeşitli alanlarda çok taraflı iş birliği için bölgesel kurum"³⁷ hâline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in temel

³⁵ Maslov, V. İ., *Regionalhaya Bezopasnost: Istoriya i Problemi Novih Nezavisimih Gosudarstv Tsentralnoy Azii*, Moskova-Bişkek, 2000, ss. 76-78.

³⁶ Maryam Arunova, "Rossiya i Gosudarstva Tsentralnoy Azii: Sotrudniçestvo v Sfere Bezopasnosti", Rusya dışında diğer ülkelerin katkısı sembolik kalmaktadır.

hedefini "Afganistan kaynaklı terör olarak" belirlediği örgüt,³⁸ Çin'in Sincan, Rusya'nın da Çeçenistan dolayısıyla önem verdikleri bir kurumdur. Özbekistan'a gelince, ÖİH sorunuyla koordinesiz mücadelenin sınırlarını anlayan ülke, dış politika anlayışında köklü bir istisnaya imza atarak, sık sık Rusya'yı baskı aracı olarak kullanmakla suçladığı örgüte 2001'de üye olmak zorunda kalmıştı. Kırgızistan'ın teklifiyle, Şanghay çerçevesinde merkezi Bişkek olarak plânlanan anti-terör merkezinin, KGA çerçevesinde oluşturulan 2.000 kişilik acil müdahale gücüne destek olacağı hesapları yapılmaktadır. Bişkek'in bu konudaki aktifliğinin nedeni, diğer tüm güvenlik kurumlarından farklı olarak, ŞİÖ'nün bölgenin en etkin üç devletini (Rusya, Özbekistan ve Çin) bünyesinde bulunduran tek kurum olmasıdır. Hem yardım için yönelme hem de birbirlerine karşı dengeleme açısından bu üçlü, Kırgızistan nezdinde müstesna öneme sahiptir. Altı ülke arasında enformasyon alışverişi alanında kurumsallaşma sağlayacağı düşünülen anti-terör merkezinin diğer ilginç bir özelliği, Çin'in, Şanghay üyelerinden birinin veya daha fazlasının davetiyle Orta Asya'ya teorik de olsa, askerî birlikler gönderebileceğidir.³⁹

Bişkek'in Denge Arayışı

1999-2000 olaylarının da gösterdiği gibi, güvenlik konularında Rusya'nın yardımına sığınmak dışında fazla seçeneği bulunmasa da, Kırgızistan tamamen Rusya'ya bağımlı hâle gelmek istememektedir.⁴⁰ ÖİH saldırıları döneminde, Bişkek Moskova'nın yanında Pekin'e de yönelmiş ve önemli destek görmüştü.⁴¹ 1996 itibarıyla Çin ve Kırgızistan sınır sorunlarını çözmüş bulunmakta⁴² ve ikili ilişkiler Kırgızistan'ın Çin'e Uygurlar konusundaki desteğiyle pekişmektedir. Kırgız Savunma Bakanı Essen Topayev'in Mayıs 2000 Çin ziyareti zamanı, Çin'in Kırgızistan'a karşılıksız askerî yardımını öngören bir anlaşma imzalanmış ve Ocak 2001'de bu anlaşma gereği Kırgızistan'a 600.000 Dolar değerinde askerî malzeme yardımı yapılmıştır.⁴³ Zayıflamaya devam

³⁷ Maryam Arunova, "Rossiya i Gosudarstva Tsentralnoy Azii: Sotrudniçestvo v Sfere Bezopasnosti".

³⁸ Bruce Pannier, "Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Ends Summit", *RFE/RL*, 15 Haziran 2001.

³⁹ Bruce Pannier, "Central Asia: Shanghai Cooperation Organization Ends Summit".

⁴⁰ "Kyrgyz Hostage Crisis Hints at Regional Security Development", *Stratfor*, 26 Ağustos 1999.

⁴¹ Özbekistan'a gelince, bu ülke, 1999-2000 olaylarına, askerî destek konusunda Kırgızistan'ın istediği boyutları aşacak düzeylerde müdahil olmuştur. Özbek uçaklarının yanlışlıkla bombaladığı düşünülen köylere verilen zararın tazmin konusu hâlen sürmektedir.

⁴² "Osnovnie İtogi Demokratiçeskih Reform i Vneşney Politiki Kirgizistana za Godi Nezavisimosti", *Tsentralnaya Aziya i Kafkaz*, No. 12, 2001.

⁴³ *İTAR-Tass*, 29 Ocak 2001.

bazı nedenler bu tür bir iş birliğini hem kendi kendiliğinden hem de Rusya'ya karşı önemsiz kılmaktadır. Aslında, Orta Asya Birliği'nin Rusya'yı dengelemeden öte geçiş döneminin zorluklarını Orta Asya bazında bir nebze azaltmak açısından ek bir oluşum olduğu daha makul bir değerlendirmedir.

Orta Asya'da Özbekistan ve Kazakistan arasındaki üstünlük yarışması ve etnik dağılımla ulus devlet sınırları arasındaki uyumsuzluklar, bölgesel iş birliğini ve Orta Asya devletlerinin Rusya'ya karşı tek cephe oluşturmasını engellemektedir. Orta Asya'daki su sorunları da bu açıdan dikkat çekmektedir. Bölgesel su kaynakları Tacikistan'la beraber Kırgızistan'ın elinde bulunmakta ve bu ülkelerin avantajlarını Özbekistan ve Kazakistan'a bazı konularda baskı uygulamak için kullanmasına neden olmaktadır. Böylece, özellikle doğal gaz konusunda Özbekistan'a bağımlı bulunan Kırgızistan,⁴⁷ kış 2000'de bu ülkeden gaz arzı kesilince su arzını durdurmuş ve Taşkent'in pamuk üretimine ciddi darbe vurmuştur. Önemli bir buğday üreticisi olan Kazakistan da Kırgızistan'a olan 21,5 milyon Dolarlık su borcunu sadece bu ülkeden gelen su arzı kesildikten sonra kabul etmiş ve bunu enerji ürünleriyle ödeyeceğini taahhüt etmiştir.⁴⁸ Bir ara Kırgızistan'a yeniden doğal gaz göndermeyi, bazı toprak taleplerinin karşılanmasına endeksleyen Özbekistan'a (ve Kazakistan'a) karşı Kırgızistan her zaman haksız olmasa da, bu tür davranışlar, bölgesel açıdan en güçlü ordulara sahip Kazakistan ve Özbekistan'la ilişkileri tehlikeli boyutlara taşıyabilir. Farklı çerçevede, elindeki su kartı bir ülkenin komşuları üzerinde etki aracı olabilirse de, ekonomik ve askerî açılardan çevresindeki devletlerden çok zayıf olan Bişkek'in su konusundaki avantajı, varlıktan ziyade dış tehditler için bir çekim merkezi durumuna gelebilir.

Sonuçta, Kırgızistan'la bölge ülkeleri arasındaki ihtilâfları ve olası bir çatışmayı çözme konusunda Rusya kadar güçlü ve hevesli (ve hatta "adil"!) başka bir ülke bulunmamaktadır. En azından bölgedeki ihtilâfların Rusya'nın çıkarlarının görmezden gelinmesiyle çözülmesi imkânsıza yakındır. Böylece, kaynakları, konumu ve siyasî geleneği itibarıyla fazla bağımsız politika izleyecek konumda bulunmayan Kırgızistan, Rusya, Çin ve Orta Asya devletlerini birbirine karşı dengelemeye çalışsa da Rusya'nın bu açıdan özel konumu korunmaktadır.

Rusya'nın güvenlik sorununu kullanarak bölge üzerinde siyasî hegemonya kurma çabalarından endişelere rağmen, bu konuda Rus poli-

⁴⁷ Ülke elektrik enerjisi ihtiyacının sadece %20'sini hidroelektrik santrallerden sağlayabilmekte ve su dışında diğer enerji kaynakları açısından fakir durumda bulunmaktadır. Bkz: "Kyrgyzstan, Tajikistan: The Water Gamit", *Stratfor*, 13 Nisan 2001.

⁴⁸ "Kyrgyzstan, Tajikistan: The Water Gamit".

tikasının sınırlarının bulunduğu unutulmamalıdır. Moskova'nın bölgede güvenlik sorunları yaratarak dominantlık peşinde olduğu yönündeki bir soruyu cevaplayan Putin, bunu "yumurta pişirmek için birisinin kendi evini yakmasına" benzetmişti.⁴⁹ Moskova'nın niyetlerinin bu şekilde özetlenemeyeceği belli olsa da, ülkenin, en önemli güvenlik tehdidi algılamasının merkezindeki sorunları serbest şekilde manipüle edebileceği veya etmek isteyeceği gerçekçi değildir. Ülkenin niyetleri ne olursa olsun, güvenlik alanındaki bu tür bir iş birliği, ister istemez Kırgızistan üzerinde etkinliğine götürmektedir. Rusya'nın bunu ne dereceye kadar pekiştirmeye çalışacağı veya nasıl kullanacağı başka bir konudur.

Azınlık Sorunu

İki ülke ilişkilerindeki temel konulardan biri de Kırgızistan'daki Rus azınlıktır. SSCB dağıldığında Kazakistan'la beraber Orta Asya'da en fazla Rus nüfusa (1991'de Ruslar toplam nüfusun % 20'sini oluşturmaktaydı) sahip olan Kırgızistan'ın sicili bölgenin diğer ülkelerine göre daha temiz durumdadır. Rusya'da daimi olarak oturan Kırgızlara ve Kırgızistan'da daimi olarak oturan Ruslara geniş yasal haklar tanıyan anlaşmayı her iki taraf onaylamıştır.⁵⁰ Mayıs 2000'de "Kırgız Cumhuriyeti'nin Resmî Diliyle İlgili" yasa, Rusça'nın statüsünü "resmî" ve Kırgızistan içinde "milletlerarası" (*mejdunatsionalniy*) dil düzeyine çıkarmıştır.⁵¹ BDT ülkelerinde türünün ilk örneği olan Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesi'nin 1993'te Bişkek'te açılması iki ülkenin azınlıklar ve kültür konusundaki iş birliğine başka bir örnektir.⁵² 2001 yazında 105 Kırgız parlâmenterden 70'inin Rus-Kırgız çifte vatandaşlığını öngören anayasa değişikliği taslağını onaylaması,⁵³ Rusya'nın çok istemesine rağmen bugüne kadar tüm eski SSCB alanında sadece Türkmenistan örneğinde başarılı olduğu bu alanda küçümsenecek bir gelişme değildi. Buna yakın tarihte, Rus televizyon kanallarının Kırgızistan'daki faaliyetlerini artıracak kararların alınmasını da eklersek, azınlık konusunda iki ülke iş birliğinin önemli ilerlemeler kaydettiği anlaşılmaktadır.⁵⁴

⁴⁹ *Le Figaro*, 26 Ekim 2000.

⁵⁰ Rusya anlaşmayı Mart 1998'de Kırgızistan ise Mayıs 2000'de onaylamıştır. Bkz: Georgiy Rudov, "Rossiya i Kirgizistan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy."

⁵¹ Aslında, eski SSCB'nin mirası olarak Kırgızistan'da da halk ve millet arasında ayrım yapılmakta ve burada "milletlerarası" ifadesinden kastedilen, Kırgızistan'daki etnik gruplardır. Bunun yanında, Kırgızca "devlet dili" olarak ayrıcalıklı konumunu korumaktadır. Bkz: "V Kirgizii Naçalis Dobrovolnaya Russifikatsiya", *SMIru*, 26 Mayıs 2000; *Slovo Kirgizstana*, 30 Mayıs 2000.

⁵² Georgiy Rudov, "Rossiya i Kirgizistan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy." Bu üniversite ülkenin en prestijli yüksek öğrenim kurumu olmanın yanında bölgesel açıdan da saygın bir okul olarak değerlendirilmektedir.

⁵³ FRE/RL, 5 Haziran 2001.

⁵⁴ "Kyrgyzstan/Russia: ORT, RTR to Continue Broadcasts to Kyrgyzstan", BBC, 7 Aralık 2001.

Ama kararnamele Rusların ülkeden göçünün arkasındaki nedenlerle baş edememektedir. 1992-1993 yıllarında zirveye ulaşan Rus göçü 1999'da yeniden canlanmıştır.⁵⁵ 1991'den itibaren Rusya'ya 300 bin kişilik göç gerçekleşen Kırgızistan'daki etnik Rusların sayısının 700 bine indiği hesaplanmaktadır (toplam nüfusun %15'i).⁵⁶ Göçün vardığı boyut Moskova'nın Bişkek'te Rusya göç servisinin bir şubesini açmasına neden olmuştur.⁵⁷ Kırgızların gittikçe azalan ekonomik pazardan diğer etnik gruplara fazla pay vermek istememesi ve bunun çoğu zaman eskiden iyi konumlarda bulunan Rusların pahasına gerçekleşmesi, Rusçanın yasal statüsünün tam olarak belirginleşmemesi ve bölgesel istikrarsızlık, Rus göçünü besleyen temel nedenler olarak sıralanabilir.⁵⁸ "Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Göç Süreçlerini Dzenlemeyle İlgili Ek Tedbirler" yasası önemli bir gelişme olsa da etkisi bakımından diğer "kağıtlar"ın yanına yerleştirilebilir.

Kırgızistan nüfusunun etnik içeriği konusunda çeşitli rakamlar bulunmaktadır. Bazı güvenilir kaynaklara göre nüfusun % 61,2'sini Kırgızlar, % 14,9'unu Ruslar, % 14,4'ünü ise Özbekler oluşturmaktadır.⁵⁹ Öte yandan, resmî bir siteye de yansıyan CIA kaynaklarına göre nüfus dağılımı daha farklıdır (Kırgız % 52,4, Rus % 18, Özbek % 12,9 Ukraynalılar % 2.5, Alman % 2.4, diğer % 11.8).⁶⁰ Farklı kaynaklardan çıkarılacak ortak sonuç, önemli düşüslere rağmen Kırgızistan'daki Rusların toplam nüfusa oranının hâlen önemli boyutlarda olduğudur.

Kırgız yönetiminin azınlık konusunda olumlu çabalar içinde olduğu inkâr edilemez. Akayev iktidarının bu konudaki "içtenliği"nin ekonomi, iç ve dış politika alanında önemli nedenleri bulunmaktadır. Diğer eski SSCB ülkeleri vatandaşları gibi, Kırgızların da önemli gelir kaynaklarından birini göreceli olarak canlı Rus ekonomisine işçi ihracı oluşturmaktadır. Rusya'nın Ural bölgesinde yaşayan Kırgızların yoğunluğu, Yekaterinburg'da bir konsoloslüğün açılması plânlarına bile neden olmaktadır. Örgütsüz ve çoğu zaman da yasal olmayan yollarla gerçekleştirilen bu iş göçü dolayısıyla Rusya'da 100-150 bin Kırgız çalışan bulunmaktadır.⁶¹ Ülke insanların önemli bir bölümünün

⁵⁵ Sadece 1993'te Rusya'ya 95.500 kişi göç etmiştir. Bkz: Valentina Voropayeva, "Kırgızistan-Rossiya: İstoriya i Sovremmenost", Tsentralnaya Aziya i Kafkaz, No. 10, 2000.

⁵⁶ "Polojenie Sooteçestvennikov", Tretiy Departament Stran SNG, www.mid.ru, 17 Mart 2001.

⁵⁷ Georgiy Rudov, "Rossiya i Kırgızistan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy."

⁵⁸ Valentina Voropayeva, "Kırgızistan-Rossiya: İstoriya i Sovremmenost".

⁵⁹ Melis Omarov ve Nur Omarov, "Problemi Natsionalnoy Bezopasnosti Kırgızistana na Sovremennom Etape ego Razvitiya".

⁶⁰ <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/kg.html#People>;
<http://www.kyrgyzstan.org/profile/index.shtml> .

⁶¹ Veçerniy Bişkek, 27 Kasım 1998.

yaşamının temel kaynağı hâline gelmiş Rusya'dan gelen paraların kesilmesi, hem Kırgızistan'daki iç ekonomik dengeleri hem de mevcut rejimin durumunu kötüleştirebilir. Rusya'nın Kırgızistan Büyükelçisinin, bu ülkeye Gümrük Birliği üyesi olması dolayısıyla vize rejimi uygulamayacakları taahhüdü, bu açıdan Bişkek'in duymak istediği türden bir beyanattır.⁶² Sonuç olarak, Rusların elinde, Kırgızistan'ı Rus azınlık konusunda dikkatli davranmaya zorlayan önemli sayıda "rehin" bulunmaktadır.

Öte yandan, ülkenin gelişmiş işletmelerindeki uzmanların ve yeni yeni oluşmakta olan piyasa şartlarına en iyi uyum sağlayan nüfusun temelini Ruslar oluşturmaktadır. Bu konuda Kırgızların da gelişme kaydetmesine rağmen, bu alanlardaki dominantlık Rusça konuşanlara aittir⁶³ ve bunların arasındaki Kırgızlar da Rus kültürü ve "Rusya'ya bağlan" açısından Rus nüfustan her zaman ayrıt edilememektedir. Anılan bağlar, Rusların ülkeyi terk etmesi durumunda, bu insanların oluşturduğu sosyal mekanizmaların beslediği ve bilgi birikiminin yoğunlaştığı Rusça konuşanlar topluluğunun da zayıflamasına ve sonuç olarak ülke ekonomisi için ağır gelişmelere götürebilir.

Temmuz 2000'de, Moskova'ya, Kırgız Pârlamentosu'nun Rusça'ya resmi dil statüsü tanıyan belgesiyle giden ve Putin'den övgüler duyan Akayev, Kırgız parlâmenterlerin çoğunluğu gibi, yasanın temel amacının Rus göçünü durdurmak olduğunu belirtmekteydi. Kırgız lidere göre, ülkesindeki Rus göçünün en önemli nedeni dil sorunu ve ekonomik güçlüklerdi. Akayev Rusya'dan Kırgızistan'a ekonomik destek isterken de bu girişimin, Rusları göçe zorlayan ikinci nedeni, ekonomik çöküşü durdurması açısından önemini özel olarak vurgulamaktaydı.⁶⁴ Kısacası, Kırgız liderin vermek istediği mesaj, "ben sorunlardan birini çözdüm, ikinci, ekonomik sorunun çözümünde de siz yardımcı olun" şeklinde özetlenebilirdi.

Dil yasası konusundaki bu radikal adım, Batı'nın Mart 2000 pârlamento seçimlerini ağır bir şekilde eleştirmesinden sonra atılmıştı. Yasayı takiben, Sovyet döneminden kalma Komsomol gençlik kurumunun yeniden ortaya çıkarılması ve Kırgızistan'ın Rusya-Beyaz Rusya Birliği'ne girmesini savunan "baskı grubu"nun oluşturulması da tesadüf değildi.⁶⁵ Aslında bu girişimler, mevcut iktidarın Rusya'ya yönelme

⁶² Georgiy Rudov, "Rossiya i Kirgizistan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy."

⁶³ Sanayi merkezleri ve şehirlerde yoğunlaşan bu nüfus Bişkek'in % 70'ini oluşturmaktadır. Bkz: Mehman Gafarlı, "Kirgizii Ugrojayet Mejreligioznie i Mejnaşionalnie Protivostoyanie: Askar Akayev Hoçet Zaruçitsya Poddejkoj Rossii", *Gazeta SNG*, 26 Temmuz 2000.

⁶⁴ Pavel Martinov, "Askar Akayev Zaverşayet Vizit v Rossiyu", *Gazeta SNG*, 28 Temmuz 2001.

⁶⁵ Nick Megoran, "Language and Ethnicity in Kyrgyzstan", *Eurasianet*, 6 Haziran, 2000.

.....
 •••••
Kazakistan'dan farklı olarak, Kırgızların Rus azınlığa göreceli olarak hem nüfus hem de politik-ekonomik alanda baskın duruma geçmeleri, yönetici elite Rusya'yla yakınlaşma konusunda rahat davranma fırsatı vermektedir.
 •••••

isteklerinin göstergesi olmaktan ziyade, bölge rejimleri için klâsik bir formül hâline gelmiş ve Batı'nın "yoksa Rusya'ya gideriz" şeklinde tehdit edilmesinin bir örneğiydi. Öte yandan, zekice bir zamanlama yapan Akayev rejimi, hem Batı'ya "haddini bildiriyor", hem de bu durumdan memnun kalan Rusya'nın ve Rus seçmenlerin desteğini gelecek 29 Ekim 2000 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde garantiye almış oluyordu.⁶⁶

Batı ülkelerinin Kırgızistan'da Akayev rejimini destekleyecek kadar çıkarının bulunmaması (11 Eylül'den sonra bile), Bişkek için Moskova'yı en önemli rejim destekçisi yapmaktadır. Öte yandan, Kazakistan'dan farklı olarak, Kırgızların Rus azınlığa göreceli olarak hem nüfus hem de politik-ekonomik alanda baskın duruma geçmeleri, yönetici elite Rusya'yla yakınlaşma konusunda rahat davranma fırsatı vermektedir. Ülkedeki milliyetçiliğin yaygın olmayışı da (örneğin, Özbekistan'daki kadar),⁶⁷ bu nedenlerden bir başkası olunca, Kırgızistan'da Rus etkinliği için önemli ve ülkenin geleceği açısından tehlikeli bir iletişim hattının daha açık bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Ama bu faktörün iç politika açısından etkisi daha derinlerde saklanmaktadır. İktidara, Özbek-Kırgız çatışmasının eski yönetimin meşruluk zeminini ortadan kaldırmasıyla gelen Akayev, hem Rus hem de Özbek azınlığın toplam nüfusa oranla önemli boyutlarda bulunduğu ülkesinde bu konudaki sorunların nelere götürebileceğini iyi bilmektedir. Mart 1994'te ortaya attığı "Kırgızistan ortak evimiz" sloganıyla Kırgız lider, öte yandan, ekonomi ve güvenlik alanlarında fazlasıyla bağımlı bulunduğu iki en güçlü ülkeyi (Özbekistan ve Rusya) kızdırmamaya çalışmaktadır.

Ekonomik İlişkiler

SSCB dağılınca eski ekonomi kurumlarının da çökmesi her iki ülkeyi ağır kayıplara uğratmıştır. Tabii ki, Rusya açısından bu durum eski SSCB

⁶⁶ "Vladimir Putin: Russkiy Yazık kak Kirgizskiy Stimulyator", *SMLru*, 27 Temmuz 2000.

⁶⁷ Nick Megoran, "Language and Ethnicity in Kyrgyzstan".

ülkelerinin bütününe yönelik ekonomik ilişkiler açısından geçerlidir. Kırgızistan'ın bu ülkenin ekonomisine katkısı ihmal edilebilir düzeydedir. Bu durum bir daha iki ülke arasındaki asimetrik ilişkileri ve Kırgızistan'ın, Rusya nezdinde özellikle ekonomik alanda özgün bir kimlikle ortaya çıkmasının zorluğunu ortaya koymaktadır. Moskova için önemli olan, ekonomik olarak toparlanmak için eski SSCB alanının bütününe yönelik politikalar olsa da, Bişkek, en azından eski kurumsal ilişkileri bir bütün olarak yürütme açısından önem taşımaktadır.

Batılı ülkelerden gelen ekonomik yardımın miktarının Rusya ve Kırgızistan'ı tatmin etmeyişinin onları yeniden birbirine yöneltmesi (Rusya'nın BDT geneline) ve zamanla yeni şartlara uyumlu kurumsallaşmanın olumlu etkileri her iki tarafta da hissedilmektedir. Dünya ekonomisinin kalbinin attığı üç merkezden (Kuzey Amerika, AB ve Uzak Doğu) uzakta bulunan ve bu kurumlara entegre olma şansı fazla olmayan iki ülke, en azından orta vadede birbirine dönmenin yararlarını anlamış bulunmaktadır. Aslında bazı açılardan bakıldığında Rusya ve Kırgız Cumhuriyeti'nin ekonomik ilişkilerinin parlak olmadığı anlaşılmaktadır. Ama, gösterileceği gibi, bu alanda da asimetrik ve Rusya'nın güvenlik konularıyla beraber yürütmeye çalıştığı ilişkiler her iki tarafı birbiri için önemli kılmaktadır.

Kırgızistan'a yapılan direk yabancı yatırım açısından Rusya, 1,3 milyon Dolarlık sermayeyle, İngiltere (28,3 milyon Dolar), ABD (18,4 milyon Dolar), Türkiye (9,7 milyon Dolar) ve İtalya'nın (2,2 milyon Dolar) gerisinde kalmaktadır.⁶⁸ Kırgızistan, Rusya'yla ikili vergilendirmeyi ve gelir vergisinden kaçakçılığı önlemeye yönelik anlaşmayı, Kazakistan, Beyaz Rusya, Ukrayna, Özbekistan, Polonya, Tacikistan, Kanada'dan sonra ve sadece 1999 yılında imzalamıştır.⁶⁹ Bişkek'in 1992-1999 yıllarındaki ikili yatırımı koruma ve teşvik anlaşmaları listesinde ise Moskova yer almamaktadır.⁷⁰

90'ların ortasından sonra canlanmaya başlayan ekonomik ilişkilerde, Kırgızistan'ın Rusya'ya ihracatının izlediği genel düşüş trendinin yapısal nedenlerden kaynaklandığı anlaşılıyor; Rusya bu ülkeden alacağı ürünleri (elektrik ürünleri istisna olmak kaydıyla hemen hemen tarım ürünleri) pekâlâ başka ülkelerden sağlayabilmektedir.⁷¹

⁶⁸ İngiltere 28,3 milyon Dolar, ABD 18,4 milyon Dolar, Türkiye 9,7 milyon Dolar, İtalya 2,2 milyon Dolar. Bkz: Saparbek Sheraliyev ve Guljhan Oruzbaeva, "Kyrgyzstan Seeks to Boost its Economy by Means of Direct Foreign Investment", *Central Asia and the Caucasus*", No. 2, 2000.

⁶⁹ Aynı yıl söz konusu anlaşma Hindistan, Türkiye ve Moğolistan'la da imzalanmıştır.

⁷⁰ Saparbek Sheraliyev ve Guljhan Oruzbaeva, "Kyrgyzstan Seeks to Boost its Economy by Means of Direct Foreign Investment".

⁷¹ Aynı nedenlerle, ithalât alanında, Kırgızistan'ın en büyük ticarî ortağı olan Rusya'yı da içeren BDT ülkeleri diğer yabancı ülkelerden önde gelse de, ihracat alanında 1997'den itibaren birincilik BDT dışı ülkelere geçmiş bulunmaktadır. Bkz: "Kyrgyz Republic: Direction of Trade" *IMF*, 1995-2001.

Hakkında abartılı tahminlerde bulunulan Avrasya Ekonomik Birliği çerçevesinde de ilişkiler parlak sayılmaz. Yaptırım boyutunun mevcut olmaması iş birliğine zarar vermekte ve kurumun ciddiyetini azaltmaktadır. Öte yandan, bu durum, birliğin temellerinin başından zayıf olduğunun göstermektedir; sıkı yaptırımlar söz konusu olsaydı AEB varlığını sürdürmezdi.

Anlaşmalara yansımamasına rağmen, AEB' ye üye ülkeler arasında çok önemli ve problem yaratma potansiyeli yüksek olan bir konu da, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi diğer ekonomik kurumlarla iş birliğinin nasıl düzenleneceğidir. DTÖ üyesi olan Kırgızistan'ın bu örgüt karşısındaki bazı yükümlülükleri, Gümrük Birliği'nin (GB)⁷² birçok maddeyle çelişmektedir ve şimdilik bu konuda girişimlerde bulunma açısından kimse hevesli davranmamaktadır. Aslında Rusya başta olmakla üye ülkelerin diğer ekonomik kurumlara ve özellikle de DTÖ' ye verdiği önem AEB'yi koruma isteğinin üstünde bulunmaktadır ve her bir ülke bu tür gelişmeler karşılığında birliği ihmal etmeğe hazırdır. Bu durum, iki ülke ilişkilerinin daha iyi alternatif eksikliğinin zorladığı ve olası gelişmeler durumunda terk edilecek nitelikte bir birliktelik olduğunu göstermektedir.

Ama iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin asimetrik boyutları çarpıcıdır ve Kırgızistan'ın Rusya'ya ekonomik bağımlılığı Moskova'ya Bişkek üzerinde önemli baskı yapma şansı tanımaktadır. 1994 yılında, Rusya'ya ihracatı toplam ihracatının % 83,6'sını, ithalatı ise toplam ithalatının % 99'unu oluşturan Kırgızistan'a karşılık, Rusya için aynı rakamlar % 0,2'yle sınırlıydı. Rusya'nın BDT'yle toplam ihracat-ithalat listesinde Kırgızistan'a ayrılan oran da önemsiz kalmaktaydı: sırasıyla % 0,7 ve % 0,8.⁷³ 1999 yılına gelindiğinde bu rakam fazla değişmemiştir ve sırasıyla % 0,8 ve % 1,1'di.⁷⁴

AEB' ye üye ülkelerin karar alma mekanizmasında, her ülkenin malî katkısıyla belirlenen oy oranları da asimetrinin kurumsal alana yansımaları açısından dikkat çekmektedir; Rusya % 40, Beyaz Rusya ve Kazakistan % 20, Kırgızistan ve Tacikistan % 10.

⁷² Ocak 1995'te Rusya, Beyaz Rusya ve Kazakistan'ın oluşturduğu Gümrük Birliği'ne Kırgızistan Mart 1996'da katılmıştır (Tacikistan'ın üyeliği 1999'da gerçekleşmiştir). 10 Ekim 2000'de bu yapı Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) kimliğini kazandı da, Gümrük Birliği bir ölçüde bağımsız bir şekilde hedeflerini ve varlığını sürdürmektedir.

⁷³ "Direction of Trade Statistics: 1995 Year Book", IMF, Washington, DC: IMF, 1995, ss. 105, 112, 210, 274, 266, 368, 409, 426, 441 ; "Rossiya v Tsifrah: ofitsialnoye izdaniye", Goskomstat Rossii, Moskva: Finansı i Statistiki, 1996, Tablo 5.2.3, ss. 142-44.

⁷⁴ www.ln.mid.ru

Oy oranları belirlenirken göz önünde bulundurulmuş kriterler: Rusya ve Kırgız Cumhuriyeti 2000'in ilk yarısı (ABD Doları)⁷⁵

Ülke	GSYİH yüzde	Kurumdaki GSYİH	Kişi başına/ yüzde	Kurumdaki yüzde	Kişi başına ihracat	Kurumdaki
Rusya	207,345	89,7	1,428	41,0	666	31,0
Kırgızistan	890	0,4	186	5,5	94	4,0

Avrasya Ekonomik Birliği ülkeleri, GSYİH ve kişi başına düşen ihracat miktarları açısından çok ve az gelişmiş gruba ayrılmaktadırlar. Burada Kırgızistan (Tacikistan'la beraber) ikinci grupta yer almakta ve Rusya'yı içeren birincilere ulaşması için kendisine 8-10 sene gerektiği hesaplanmaktadır.

1991'den günümüze Kırgızistan ve Rusya arasında ticarî-ekonomik ilişkilerle ilgili yüz kadar anlaşma imzalanmıştır.⁷⁶ Ekonomi politikası ne olursa olsun Kırgızistan'ın metaller, petrol ürünleri, mineraller ve sanayi makineleri açısından Rusya'dan daha iyi bir alıcı ülke bulması zordur. İki ülke arasında 2009'a kadar belirlenmiş ticarî-ekonomik ilişkiler programına da yansdığı gibi, Rusya da tütün, tütün ürünleri, meyve-sebze, pamuk, tekstil, sürme ve elektronik ürünler açısından Kırgızistan için önemli bir pazar oluşturmaya devam edecektir.⁷⁷ Her ne kadar 1998 krizinden sonra iki ülke arasındaki ticaret hacminde düşüş yaşamışsa da, 1994-1998 yılları arasında başlayan toparlanma trendi, 1998 krizini takiben, 1999 sonrası dönemde de sürmektedir.⁷⁸ Rusya Kırgızistan'ın ihracatında 1995'teki liderlik konumunu kaybetse de, 2001'in ilk yarısında Almanya'nın arkasında 2. sırada gelmekteydi.⁷⁹ Kırgızistan'ın ithalatında ise, Rusya'nın 1995'teki birinciliği 2001'in ilk yarısında da korunmaktaydı. BDT içinde Kazakistan ve Özbekistan, BDT dışında ise Almanya, Çin ve ABD, Kırgızistan'ın ticarî partneri olarak, birçok açıdan Rusya'ya yakınlaşmakta ve bazen de bu ülkeyi geçmektedir.⁸⁰ Ama ilişkilerin asimetrik boyutunun, güvenlik konusunda

⁷⁵ Galian İslamova, "Yevraziyskoye Ekonomičeskoe Soobşestvo: Tseli, Zadaçi, Perspektivi", *Tsentralnaya Aziya i Kafkaz*, No. 13, 2001.

⁷⁶ Valentina Voropayeva, "Kırgızistan-Rossiya: İstoriya i Sovremennost".

⁷⁷ Georgiy Rudov, "Rossiya i Kırgızistan: Dinamika i Perspektivi Mejgosudarstvennih Otnoşeniy" ; www.ln.mid.ru

⁷⁸ İhracattaki düşüş % 36, ithalattaki düşüş ise % 28'di. Ticaret hacmi 1997'de 315,4 milyon, 1998'de 264,7 milyon, 1999'de 179 milyon, 2000'de ise 190,4 milyon Dolar olmuştur. Bkz: "Torgovo-Ekonomičeskie Otnoşenie, Tretiy Departament Stran SNG", *MİD Rossiyskoy Federatsii*, www.mid.ru, 17 Mart 2001.

⁷⁹ Kyrgyz Republic: Direction of Trade, *IMF*, 1995-2001.

⁸⁰ Kırgızistan'ın toplam ihracatında Rusya'nın payı 1995'te % 25,6, 2001'in ilk yarısında ise % 16 olmuştur. Almanya'nın 2001'in ilk yarısındaki payı ise % 41,5'ti. Bkz: Kyrgyz Republic: Direction of Trade, *IMF*, 1995-2001.

umunu azaltmaya çalışacaksa da, mevcut ekonomik ve güvenlik sorunlarının yanında başka alternatifin bulunmayışı bağımlılığın devamına işaret etmektedir. Kırgızistan'ın Rusya'nın etki alanından kurtulması, şimdilik sadece Batı ülkelerinin bölgeye Rusya'yı dengeleyecek kadar özel önem vermesi durumunda mümkün olabilir. Ama tüm spekülasyonlara rağmen ne Hazar çevresindeki "büyük oyun"lar, ne de Afganistan'da yaşanan gelişmeler bu tür bir "Batı çıkarması" için yeterli olmayacaktır. İran ve Türkiye gibi bölgesel güçler de, önceki söylemlerine rağmen, Rusya'ya karşı kendi güçlerinin sınırlarını⁹³ ve bu ülkeyi kışkırtmanın kendi zararlarına olduğunu anlamış bulunmaktalar. Bu ülkelerin bölgedeki stratejik çıkar alanlarında artık Rusya'nın desteğini almadan girişimlerde bulunma konusunda acele etmedikleri de iddia edilebilir.⁹⁴ Yukarıdaki örnekler de daha çok taktik durumları yansıtan tespitlerdir ve özel kontekstleri dışında fazla anlam taşımamaktadırlar.

Kırgızistan'ın ve özellikle de mevcut lider Akayev'in Rusya'ya karşı tutumu Temmuz 2000 Rusya ziyareti sırasında, çoğu zaman aşırıklara kaçan ifadelerle daha iyi bir şekilde ortaya konulmaktaydı. Bölgede ve tüm Avrasya'da istikrarın önündeki engelleri ortadan kaldırma açısından, Putin'in kurmaya çalıştığı "güçlü ve gelişen Rusya'yı" desteklediğini belirten Kırgız Devlet Başkanı, iki ülke ilişkilerini "stratejik ortaklığımız" diye nitelemişti.⁹⁵ Rus Savunma Bakanı İgor Sergejev'e ülkesinin en yüksek ödülünü, Üçüncü Dereceden Manas Madalyası'nı veren Akayev, Kırgızistan'ın güvenlik güçlerinin oluşturulmasında Rusya'nın özel rolüne ve özellikle 1999'da teröristlerle baş etmede Rusya Federasyonu'nun askerî yardımına gönderme yapmıştı.⁹⁶ Rusya ile askerî işbirliklerinin "dinamik bir şekilde" geliştiğini iddia eden Kırgız lider, KGA çerçevesinde "daha sıkı ilişkiler istediklerini belirtmişti.⁹⁷ Aynı görüşmeler sırasında Akayev, kendi ülkesiyle direk bir ilişkisi olmamasına rağmen sırf Rusya'yı tatmin etmek için çok kutuplu dünya için oluşturulan Rus Çin iş birliğini de övmeyi ihmal etmemişti.⁹⁸ Böylece, Rusya'nın bölgeye yönelik politikasının belirsizliği ve çöken ekonomisi, her ne kadar 1991 öncesi ilişkilerin geri dönmesini

⁹² "Kyrgyzstan should Seek Rapprochement with West as Russia Loses Interest".

⁹³ Meliha Altunışık, "Turkey and the Changing Oil Market in Eurasia", L. Rittenberg (der.), *The Political Economy of Turkey in the Post-Soviet Period: Going west and Looking East*, Westport, CT. Praeger, 1998, s.162.

⁹⁴ Vladimir Baranovski, "Russia and Asia: Challenges and Opportunities for National and International Security", s. 18.

⁹⁵ Viktoriya Panfilova, "Moskva i Bişkek Prodoljayut Sblijenje", *Nezavisimaya Gazeta*, 28 Temmuz 2000.

⁹⁶ "İgor sergejev Nagrajden Visşey Nagradoy Kirgizii-Ordenom Manasa III Stepeni", *RBK*, 28 Temmuz 2000.

⁹⁷ Pavel Martinov, "Askar Akayev Zaverşayet Vizit v Rossiyu".

⁹⁸ Pavel Martinov, "Askar Akayev Zaverşayet Vizit v Rossiyu".

engelleyecekse de, iç politik ve ekonomik sorunlar Akayev'i ve genel olarak da Kırgız Cumhuriyeti'ni Rusya'ya bağımlı kılmaya devam edecektir. Bu durum, Askar Akayev'in, "Biz, Kırgızistanlılar, Rusya'nın, Rus kültürünün ve Rusça'nın etkisi olmayan bir gelişme düşünemiyoruz"⁹⁹ şeklindeki açıklamasının uzun süre geçerli olacağına işaret etmektedir.

---

⁹⁹ Mehman Gafarlı, "Kırgızii Ugrojayet Mejrelijoznie i Mejnaçionalnie Protivostoyanie: Askar kayev Hoçet Zaruçitsya Poddejkoj Rosii".